

УДК 37.035.6(477)

Максютов А.О., Каліновська О.Г.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

**Патріотичне виховання учнівської молоді в процесі
туристсько-краєзнавчої діяльності**

Становлення незалежної України, зусилля держави і суспільства
по створенню умов для формування патріота і громадянина України

актуалізували проблему патріотичного виховання підліткового покоління. На сучасному етапі в Україні, як незалежній державі, разом із перспективами вільного державотворення відкрилися широкі можливості для розвитку освіти, науки, культури, що потребують докорінного реформування процесу навчання і виховання молодшого покоління. В сучасних умовах підвищуються вимоги суспільства до громадянина України, у якого серед загальнолюдських якостей поряд з мораллю, національною свідомістю та сумлінням мають бути виховані патріотичні почуття і переконання, гідність, розвинута духовна культура.

Провідні засади патріотичного виховання знайшли своє відображення у державних документах, зокрема в Законі України "Про освіту", Державній національній програмі "Освіта (Україна XXI століття)", Національній доктрині розвитку освіти, у Концепції національного виховання та інших державних і науково-методичних матеріалах, що спрямовують свої зусилля на оновлення освітньо-виховного процесу в Україні. Проблема патріотичного виховання привертала увагу багатьох дослідників. Так, сутність патріотизму як моральної якості визначалася Й. Песталоцці, А. Дістервегом, Г. Сковородою як стержневий принцип національного виховання. Теоретичні й методичні засади патріотичного виховання дітей і молоді розглядали О. Духнович, С. Русова, Г. Ващенко, А. Макаренка, В. Сухомлинський. Особливо цінними є сучасні наукові розробки концепція українського виховання О. Вишневського; наукові праці, присвячені засобам патріотичного виховання Т. Анікіної, О. Генко, С. Франківа, Ю. Красильника, Ю. Каюкова, Ю. Руденка.

В сучасних умовах необхідний творчий пошук нових підходів, концептуальних шляхів і змістовних форм у роботі з дітьми та їхніми батьками. Зважаючи на те, що постає завдання – допомогти підліткам усвідомити і насправді пропустити крізь своє серце любов до Батьківщини, стійкий інтерес до минулого, сьогодення і майбутнього рідного краю; почуття любові й поваги до рідного народу, мови, дбайливе ставлення до природи і збільшення її багатств; гордість за вітчизняні досягнення в науці, техніці, культурі; прагнення готуватися до захисту своєї Батьківщини.

Виховання почуття патріотизму, гордості за свій народ передбачає формування в учнів історичних знань про минуле і сучасне нашого народу, держави.

Виховання школярів здійснюють у процесі навчання і виховної роботи у школі та за її межами. Воно є цілісним процесом, у якому органічно поєднані змістова (сукупність виховних цілей) і процесуальна (самокерований процес педагогічної взаємодії вчителя й учня, що передбачає організацію і функціонування системи виховної діяльності та самовиховання учнів) сторони. Цей процес є двостороннім (обов'язкова взаємодія вихователя і вихованця), цілеспрямованим

нявність конкретної мети), багатогранним за завданнями і змістом, складним щодо формування і розкриття внутрішнього світу дитини, різноманітним за формами, методами і прийомами, неперервним, тривалим у часі (людина виховується все життя).

Сьогодні перед суспільством і школою стоїть проблема розвитку особистості свідомого українського громадянина, який поєднує в собі національні риси та самобутність українського народу. І саме національно-патріотичне виховання передбачає надання широких можливостей для пізнання української історії, культури, традицій, мови, формування національної гідності, розвитку особистісних рис громадянина української держави.

Краєзнавча освіта, як один з важливих засобів створення культуротворчого середовища у навчально-виховному процесі, відкриває учню навколишній світ з усією багатогранністю складних взаємовідносин природи, суспільства і особистості, задовольняє потреби у самопізнанні, самореалізації, сприяє формуванню особистісних якостей та ціннісних орієнтацій. Відповідно у нормативно-правових матеріалах освіти визначається і стратегія стосовно краєзнавчої освіти [3].

Патріотичне виховання підростаючого покоління – одне з найважливіших завдань школи. Сучасність вимагає від учителів знаходження оптимальних поєднань форм, засобів і методів педагогічного впливу. Ефективним засобом патріотичного виховання учнів основної школи, є туристсько-краєзнавча робота.

Виховання учнів у сучасній школі здійснюється в контексті національної і загальнолюдської культури, охоплює весь навчально-виховний процес, ґрунтується на свободі вибору мети життєдіяльності та поєднує інтереси особистості, суспільства, держави і нації. Соціально-політичні, економічні, екологічні зміни в житті нашої країни, що інтенсивно реформуються, неоднозначно впливають на підростаюче покоління. У одній його частині спостерігається ріст прагматизму, підприємництва, ранньої соціальної зрілості, а в іншій, навпаки, зростає замкненість, нерішучість, виявляється інфантилізм тощо. У цих умовах залучення дітей та учнівської молоді до цікавого, корисного і творчого життя є необхідною умовою виховання інноваційної особистості.

Сучасною програмою виховання передбачається залучення учнів до різних форм творчої та суспільно-корисної діяльності, зокрема: пізнавальної, оздоровчої, трудової, художньо-естетичної, спортивної, пропагандистської, ігрової, культурної, рекреаційної, екологічної, що організовуються у години дозвілля. Хоч як би добре не проводили традиційний урок, які б інноваційні та інтерактивні методи не використовували, тільки на класних заняттях не можна здійснити всіх навчальних і виховних завдань. Туристсько-краєзнавча робота сприяє

розширенню загальноосвітнього кругозору учнів, підвищує інтерес до історії рідного краю, сприяє активізації пізнавальної діяльності школярів, розвиває їх творчу ініціативу, знайомить з найбільш доступними прийомами досліджень. Вона є невід'ємною складовою виховання, поєднує різні напрямки пізнавальної діяльності і відіграє одну з основних ролей у вихованні інноваційної особистості. У процесі пізнання історії рідного краю, витоків національної культури, вивчення свого родоводу, історичних і культурних надбань предків в учнів виховується почуття дбайливого ставлення та поваги до історії краю, формується світогляд, удосконалюються навички дослідницької роботи, з'являється досвід роботи над проектами.

Сьогодні, коли перед педагогами стоїть завдання виховання інноваційної творчої особистості, яка зуміє пристосуватися до соціальних умов, які постійно змінюються, яка буде зорієнтована на соціальну активність та відповідальність, на національну свідомість, патріотизм, на любов та дбайливе ставлення до природи, активне залучення учнів до туристсько-краєзнавчої роботи актуальне, бо сприяє ефективній реалізації основних сучасних орієнтирів виховання [1].

Туристсько-краєзнавча робота учнів – важлива частина шкільної освіти. Вивчаючи історію рідного краю, вони починають пишатися своєю маленькою батьківщиною, прагнуть дізнатися більше про її історію, глибше розуміють значення бойових і трудових справ, беруть приклад з видатних земляків. І, звичайно, діти, для яких небайдужа історія предків, виростають патріотами, відповідальними не тільки за своє життя, а й за рідну землю, за те, яка вона дістанеться у спадок майбутнім поколінням. Туристсько-краєзнавча робота також допоможе дітям глибше розуміти події сучасного життя. Туристсько-краєзнавча робота, утілена в конкретні справи, впливається в різноманітні форми і спрямовується до єдиної мети - якнайповніше вивчити минуле і сучасне рідного краю, зберегти краєзнавчі матеріали для нащадків. Людина, який є чим пишатися, яка знає свій родовід, свою історію, своє коріння, буде будувати своє життя свідомо, розуміючи відповідальність не тільки перед нащадками, а й перед тими, хто жив до нас.

Встановлено, що туристично-краєзнавча діяльність у школах є однією з найпопулярніших в учнівському середовищі. Це підтверджується значною кількістю гуртків, що забезпечують національно-патріотичне виховання молодого покоління.

Головними завданнями, що повинні реалізовуватися у загальноосвітніх навчальних закладах під час туристсько-краєзнавчої роботи є:

- реалізація державної політики в галузі освіти засобами туризму, краєзнавства, спорту й екскурсій;
- надання методичної допомоги вчителям з питань упровадження форм і методів туристсько-краєзнавчої роботи з учнівською молоддю в практику навчально-виховної діяльності;

- створення умов для гармонійного розвитку особистості, задоволення потреб дітей та підлітків у загальній освіті, організації їх оздоровлення, дозвілля і відпочинку;
- виявлення, розвиток і підтримка юних талантів і обдаровань, стимулювання творчого самовдосконалення дітей та юнацтва, розвиток краєзнавчо-дослідницької діяльності учнів;
- формування у дітей та юнацтва національної самосвідомості, активної громадянської позиції, прагнення до здорового способу життя;
- задоволення потреб учнівської молоді у професійному самовизначенні відповідно до їх інтересів і здібностей;
- просвітницька діяльність [2].

Змістовні, систематичні заняття туризмом і краєзнавством позитивно впливають на духовний розвиток учнів. Вони змінюють напруження, дають позитивний вихід енергії, створюють умови для самореалізації і розвитку творчих здібностей школярів. Туристсько-краєзнавча діяльність допомагає у формуванні в учнів низки морально-вольових якостей: дисциплінованості, цілеспрямованості, милосердя, витримки, товариськості, працьовитості, загартовує волю, вчить поважати людей і цінувати їхню працю.

Аналіз педагогічної літератури та практики свідчить, що туризм також сприяє пізнавальній і дослідницькій краєзнавчій діяльності школярів й допомагає активно, емоційно пізнавати навколишнє середовище. Він базується на підвищенні рухової активності та змагальної азартності дітей під час подорожей з використанням природно-кліматичних можливостей місцевості та сил природи: сонця, повітря, води. Саме туризм створює умови, які вимагають від дітей активних і самостійних дій [3].

Туристсько-краєзнавча діяльність, як засіб соціалізації учнів, сприяє формуванню моральної культури особистості й має спиратися на основні принципи педагогіки. Особливу роль у туристсько-краєзнавчій діяльності відіграє принцип колективізму, бо виховання в колективі й через колектив відіграє пріоритетну роль у формуванні рис характеру учнів. Вона допомагає відчутти й пізнати учням такі почуття, як дружба й товариськість і як вони цінуються в похідних умовах. Спільна участь у походах виробляє в них уміння поєднувати особисті інтереси з інтересами товаришів, створює відносини взаєморозуміння і взаємодопомоги, які в кінцевому результаті переходять у міцну дружбу. Разом з тим, туристи-краєзнавці мають знати, що умови похідного життя не завжди легкі, вони потребують постійної турботи про товаришів, прояву взаємодопомоги, формують колективістські почуття.

Важлива сутність туристсько-краєзнавчої діяльності у навчально-виховному процесі школярів полягає в нерозривному зв'язку вивчення

основ наук з практикою, життям, довкіллям. У процесі вивчення різних дисциплін шкільної програми в учнів розвивається інтерес до своїх родинних та національних витоків, формується прагнення продовжувати традиції свого народу. Школярі поступово усвідомлюють сутність процесів у природі та між людьми, принципи співіснування, історичні зв'язки. Саме ця діяльність є основою виховання любові до батьківського роду, рідної природи, материнської мови й пісні, допомагає уникнути історичного безпам'ятства й бездуховності.

Мета і зміст патріотичного виховання в сучасних умовах повинні базуватися на діалектичній єдності врахування глобальних інтеграційних процесів і формування громадянина-патріота засобами історії і духовно-національних надбань українського народу. Патріотичне виховання старшокласників у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності передбачає використання потенціалу цього виду діяльності для поглиблення і розширення знань про історію і сучасний стан свого краю, народу, країни; їх духовні і культурні надбання, осмислення ролі сім'ї, родини, народу й Батьківщини у їх житті, актуалізацію процесів їх самопізнання, саморозвитку, життєвого й професійного самовизначення.

На основі осмислення концептуальних засад патріотичного виховання сучасних школярів на методологічному, теоретичному і практичному рівнях обґрунтовано доцільність здійснення цього процесу засобами туристсько-краєзнавчої діяльності на основі гуманістичного (сприяє формуванню у молодій людини патріотизму у поєднанні з толерантним і шанобливим ставленням до надбань і переконань інших народів); аксіологічного (уможливорює програмування виховного впливу на особистість на основі визнання її як вищої цінності і мети суспільного розвитку); культурологічного (сприяє вихованню молодій людини на основі культурних і духовних надбань народу); особистісно-діяльнісного (дає змогу особистості зайняти суб'єктну позицію у процесі формування особистісних якостей) і соціалізаційного (забезпечує актуалізацію процесів самопізнання, життєвого й професійного самовизначення старшокласників з метою формування у них готовності до активної участі в побудові високорозвиненої цивілізованої української держави) підходів.

Для загальношкільної туристсько-краєзнавчої освіти та виховання дітей та учнівської молоді є характерним:

- реалізація інтересів та здібностей особистості, формування її суспільно-громадського досвіду;
- залучення до особисто значущих національних соціально-культурних цінностей, потреб, які поки що не забезпечуються діючою системою базової середньої освіти;
- зміцнення здоров'я і розвиток творчого потенціалу особистості;

- здобуття додаткових знань, умінь, навичок за інтересами, створення умов для творчої діяльності, самовираження та творчого самовдосконалення дітей та учнівської молоді;
- розвиток системи пошуку, розвитку і підтримки здібних та обдарованих дітей;
- створення передумов для їх професійного самовизначення та допрофесійної підготовки відповідно до інтересів і здібностей кожного;
- забезпечення соціально-педагогічного захисту дітей та молоді шляхом створення умов для їх реабілітації, корекції та гармонізації особистості.

Туристсько-краєзнавча діяльність може стати одним з важливих чинників формування творчої особистості при умові розв'язання таких завдань:

- усвідомлення особистістю провідного значення гуманістичних мотивів і цілей у її розвитку та життєдіяльності, відкриття сенсу творчого життя та основи пізнання і передачі знань про рідну землю і життя на ній, необхідності його покращання;
- формування стійких якостей характеру на основі розвитку: допитливості, ініціативності, цілеспрямованості, дисциплінованості, наполегливості, самостійності, працелюбства, бережливості тощо, якими визначається поведінка і діяльність особистості по відношенню до довкілля, своєї праці і праці людей свого краю;
- розвитку рефлексивних психічних можливостей особистості, що виявляються у самопізнанні, саморегуляції, самовдосконаленні, самореалізації;
- формування інтелекту особистості шляхом розвитку його якостей: уваги і пам'яті, спостережливості і пошукової активності, творчої уваги і фантазії, логіки і інтуїції, які необхідні для бачення і розуміння проблем соціально-економічного і культурно-духовного життя краю, пошуку шляхів їх вирішення;
- дотримання наступності у пошуковій і творчій діяльності, удосконаленні своїх навичок і вмінь, які стимулюють бажання відшукувати нові знання і використовувати їх для організації суспільно корисної роботи і свого дозвілля;
- врахування психофізіологічного стану особистості та використання найкращих і коригуючих якостей її нервової системи з метою визначення для них відповідного стилю діяльності і поведінки [4].

Отже, шляхи вирішення проблем туристсько-краєзнавчої роботи у межах загальноосвітніх навчальних закладів мають широкий спектр. Їх можна звести до мінімуму, а взагалі-то за наявності бажання

вирішувати ці проблеми, шляхів для вирішення проблем можна відкривати все більше і більше. Починаючи від звичайної пропаганди здорового способу життя, любові до природи, рідного краю, заохочення до участі у гуртках, секціях дітей та просвітницької роботи з батьками і закінчуючи організацією різноманітних заохочувальних походів, екскурсій, конкурсів, змагань, тощо.

Список використаних джерел:

1. Крачило М. П. Краєзнавство і туризм : навч. посіб. / М. П. Крачило. - К. : Вища школа, 1994. – 190 с.
2. Круль В. П. Краєзнавство: історична географія / В. П. Круль. - Чернівці : ЧДУ, 1999. – 107 с.
3. Тімець О. В. Організація краєзнавчо-туристської роботи з учнівською та студентською молоддю / О. В. Тімець, В. П. Комар. - Умань : Алмі, 2005.- 194 с.
4. Ягутов В. В. Педагогіка : навчальний посібник. – К. : Либідь, 2002. – 559 с.

Максютов А.О., Калиновська О.Г. Патріотичне виховання учнівської молоді в процесі туристсько-краєзнавчої діяльності. У статті обґрунтовується актуальність проблеми патріотичного виховання учнівської молоді. Виконаний аналіз літературних джерел, в яких розкривається питання патріотичного виховання учнівської молоді. Формулюються об'єкт, предмет, завдання дослідження. Розкриваються перспективні питання, що будуть вирішені при виконанні цього дослідження, та практичне значення розв'язання цієї проблеми для освітянської сфери.

Ключові слова: патріот, патріотичне виховання, туристсько-краєзнавча діяльність.

Максютов А.А. Калиновская О.Г. Патриотическое воспитание ученической молодежи в процессе туристско-краеведческой деятельности. В статье раскрывается актуальность проблемы патриотического воспитания ученической молодежи. Анализируются литературные источники, в которых рассматриваются вопросы патриотического воспитания ученической молодежи. Указываются проблемы обучения ученической молодежи. Формулируется объект, предмет, задания исследования. Раскрываются перспективные вопросы, а также практическое значение, которые будут получены при выполнении этого исследования.

Ключевые слова: патриот, патриотическое воспитание, туристско-краеведческая работа.

Maksyotov A. O. Kalinovska O.G. The patriotic training of the student's youth in the process of the tourism and regional ethnography work. The actuality of the problem of the patriotic training of the student's youth has been grounded in the article. The literary sources, the fundamental works, in which questions of the patriotic training of the students have been observed, were analyzed. The problems of the preparing of the student's youth were showed. The object, tasks of the investigation has been formulated. The main perspectives and practical meaning of this investigation are showed.

Key words: patriot, the patriotic cultivating, the tourism and regional ethnography work.